

הזיקה המטאפורית בין האל לאדם ורציפותה של הממשותף החזיוניית כקבלת האר"י

רחל איליאור

וגדול מנראָה הלא נראָה

ומפלא מלש סוד האין

פקדו נא אלי ואראָה

מה ישפון מאחורי גבול העין

(כת מרים, מרחוק, עמ' 146)

יצירות דתיות גדולות, כמו יצירות סיפוריות אחרות הנבראות בדמיונו של יוצרם, מאפשרות בדרך כלל קריאת שונות, לרבות זיהויים שונים של משמעותן האדיאית, ומדירות אף החילוקי דעות בשאלה, האם לשהן מעיקרו של דבר משמעות רפרנציאלי, המתיחסת במפורש או במדומז לנושא משיי מובלע בנוסף לנושא הפדיוני הגלוי. לא תמיד ניתן, ואולי אף לא תמיד נחוץ, לדון בקריאות אלה כבקריאות "עכונות" או "בלתי נכונות" של היצירה. גם הסתמכות על כוונת היוצר, שלא מבעד ליצירה עצמה, לא תוכל תמיד להכריע בשאלת גבולות ההתייחסות הממשיים והרחוטיים של היצירה, וכיצירה דתית בוודאי שאין בהכרח תפיפה מלאה בין כוונת היוצר לבין פשרה של היצירה בעיני קוראיה. כשל כל אלה דומה שיש טעם לחרוג מדפוס פרשני אחד ומהצמדות למסגרת מושגית אחת, ויש מקום לחשוף את רכדי המשמעות השונים של היצירה, שכך כריכוזם ונגייונם טמונים סוד קסמה ופשר משמעותה.

היקפה העצום של קבלת האר"י, הפער שבין מקורה האקססאטי חסר השיטה ואופייה החזיוני הראשוני לבין אופני מסירתה, עריכתה השיטתית והעלאה על הכתב, בצד ריבוי גרסאותיה וערכייה המהדהדה רובדיומיו של הטקסט המימטי ואופיו האָניגמטי מזה, מונעים מעצם מהותם קביעות נחרצות באשר לטיבה של תורת האר"י, ומתירים ואולי אף מבקשים קריאת שונות, שאינן באות להפקיע האחת את

[מקור: ריטליס במחשבת ישראל, (תשנ"ב), דבר הבס הבינלאומי הייבי לחוקר תולדות המיסטיקה היהודית:

ממשיה חזונית חדשה. ממשות זו, דומה שנבעה משלשה מקורות עיקריים: מכותה של התבוננות מעמיקה במסורת הוזהר, מהחייאת סמליה ומהזדהות עמוקה עמה; מכותה של מחשבה מיתופאית ויצירת מיתוסים, המפענחת את המציאות באופן אידיאטיקארי וכרוכת עולמות עליונים ותחתונים; ומתקפה של השראה חזונית הממלה ומכוננת מציאויות שהמיוזת חדשה.

כני חוגו של האריי, שראוהו כבעל רוח הקודש, העידו על זיקתו העמוקה לספר הוזהר ועל יכולתו לגלות פשר חדש במסורת הקבלית ולחות מחדש את סמליה, להקפידם ממשמעותם המקובלת ולשוב ולהכפיף למשמעויות חזוניות היונקות מתוכה. נה חדרת למשמעו הראשוני של הכתוב⁴ האריי חשף מתוך התנסותו החזונית ומעורבו בהתנסות זו רכבי משמעות חדשים במסורת הקבלית ויצר עולם מיסטי חדש, העומד בעת ובעונה אחת בזיקה למסורת זו וחורג הרחק מעבר לה.

התורה הלוריאנית וכתה, כידוע, לכירוריים מחקרים ולהארות שיטתיות, שעמדו על משיגיה המרכזיים ועל תהליכיה האלקטיים.⁵ אולם דומה, שההתמקדות במשיגים תיאוגוניים מופשטים כגון 'צמצום', 'שכירה' ו'תקינה', עם שהעמידה פורספטי-בה פורייה ומעניינת, הייתה במידה מסוימת את תשומת הלב מן השיטה הלוריאנית, שאינו מופשט כל עיקר, אלא דווקא שרר בחתמו של ניסיון אנושי עמוק ועומד בסיומו של הפסוק 'מִפְּשֵׁי אֲחֻזָּה אֵלֶיךָ' (איוב כ"ט).

המעיון ב'עידן חזיים' יוונה על נקלה, שחלקים נכבדים מן הדין מוקדשים לכתיבת באלהות הקריוות 'אבא, ו'אמא' ולתהליכים המכונים 'זיווגים', 'עיבור', 'לידה', 'ניקנה' ו'גדילה', או לתואר תהליכי ההיווצרות של העולמות האלהיים כמושגי מחזור-החיים האנושי. יתרה מזו, כל תיאור הולדת הספירות האלהיות נערך באמצעות תהליכים אנושיים מדודים במונחון תשעה חודשי הריון, 'זמן לידה', 'זמן ניקנה' או מועדי גדילה של תינוקות וילדים. ואכן, בשעה שאנו מבקשים לנסות לעמוד על מהותו של המפנה הטמון בראייתו של האריי ולהצביע על החידוש הגלום בפירושו למסורת הקבלית, דומה שהדברים כרוכים בזיקה המסאופאית הכפולה שהוא העמיד בין המהות האלוהית לבין ההווה האנושית וכמהפך הדיאלקטי ביחסו זו לזו.

- 4 ראו 'שער רוח הקודש', דף ע"ב, ג' א"ע, ראו גם הקדמה ע"ז-ז"ח הנזכרת לעיל. הוזהר אנתרופולוג של 'שמשת באוק', שפורסמו בריי דוד קופמאן בירושלים, כרך ב' (תרט"ז), עמ' 141-147, תשות כ"ד כהנא, תולדות המקובלים והשבתאים והחסידים, תרפ"ז, א, עמ' 35.
- 5 לעיונים מקוריים במקובל האריי, ראו גם סטילברגים, הרב מלאך ומפלטג ה"ב"ב, ב, 'רשעה תרע"א: G. Y. 1941, 'Scholem, Major Trends in Jewish Mysticism, N. Y., עמ' 244-286; 'תשובה תורת הרב הקבלה האריי', ירושלים 1942; ר' ש"א, 'ר' משה קורדוברי האריי - בין גמינות לריאליזם, מחקר ירושלים במשנת ישראל ג' (תשס"ב), עמ' 122-136; ר' מרדכי, 'אגל' בתורת האריי, 'זיכור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ח.

רעותה, אלא להעשיר את הכנתה ולרדת אור על משמעותה החזונית המופנמת ועל סכביה הרעיוניים והסגנוניים. התייחסות מנקודת מבט שונת עשויה לחשוף מחדים נוספים במרקם הלוריאני, המשקפים אלה בצד אלה השראה חזונית ויצירת חשיבה אידיאטיקאריה, התבוננות מקורית כסתרי הכתוב, ירידה לנככי הנפש והיאה דיאלקטית המפענחת את פשר המציאות.

עולמו של האריי היה ארוג בעולמה של המאה השש-עשרה, עולם שלא היה בו חלל פני, אשר בהייתו נשור המשפטי והפיסי זה כזה בשעת סכבה של כוחות הוויית, היכלות וספירות, נשמות ורוחות, מלאכים ושדים, גלגלים וחזיונות. כל אלה נתפשו כשוררים זה בזה, כמאצילים זה על זה וכמפרשים זה את זה במציאות תרבותית, שהנהיגה שחחים-ה'ראה מתפרש מתוך הבלתי-נראה.¹

המציאות הנסתרת נתפשה כמשיגים מיסטיים ומאגיים והתפרשה באמצעות חלף מות וחזיונות, באמצעות השראה עליונה וגיילי אליהו, ואף באמצעות כנות-קלי שמיליות ודברי מגדים.² כל אלה נתפשו כגיליים שונים של הישי הסמלי וכדרכי ביטוי אנגמאטי של פשרה המסורת של ההווה, המסורים כירי בעלי רוח הקודש, שדמונים וכוח חזונום ניזונים ממסורת אוטורית ומכוחה של השראה חזונית.

כחוגו של האריי ניתן לייש' הנסתר משקל ישותי מכריע, והובע ענינו רכ בהתמיי-לות המיסטית, החושפת את מהותם המיתית של העולמות העליונים, וכדרכים השונות אשר באמצעותן מתפענת ההווה הנעלמת.³ יצירתו של האריי התקמה במציאות דחוטה זו, אשר בה כוחות סמיויים וישויות אנגמאטיות מלאו את חללו של העולם מחד גיסא, ומשוגים מיסטיים מופשטים וכוחות המצויים בנפשו של האדם עברו 'האנשה' והתצבה מאידך גיסא. אולם האריי לא האסתפק בתיאורו של עולם מיתי קיים, היונק ממסורת ידועה, אלא יצר, מתוך עולמו הפנימי, מדמיונו ומכוח חזונו,

- 1 על תפיסת העולם הרוחות במאה השש-עשרה ראו, L. Stone, *The Past and the Present Revisited*, London and New York 1987, pp. 121-153, 178-198; K. Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, New York 1971, pp. 25-50, 177-211, 222-252; R. J. Z. *Magie*, על עולמה של צפת בתקופתו, ראו: R. J. Z. *Magie*, Philadelphia 1980, pp. 38-84; Weblowsky, *Joseph Karo - Lawyer and Mystic*.
- 2 ראו ר' חיים ריסאל, 'שער קדושה', ברייבוק תשל"ג, הקדמה, חלק שלישי בהתנת השנת רוח הקודש עמ' קכ"ט-קכ"ט. 'הוזהר תי', ספר החזיונות מהדורת 'אשכול', ירושלים תשי"ג, המבאר פירוט את המציאות החזונית כמ הקופה. עוד ראו יזמנו המיסטי של ר' יוסף קארן, מגיד משרי'ם, 'ירשלים תשי"ז', מלמד על מקומם של חלומות וחזיונות, של גלויים מיסטיים תשל דברל מגידים בהודעת בני הדור, 'הוזהר ספר' גירושיו ל' משה קורדוברי, שאינו אלא יוקו הנגיליים שנגלו לו ולחברו, ראו גם ר' חיים ריסאל, 'שמונה שפורים, ירושלים תשל"ד', 'שער רוח הקודש', עמ' א"ד-א"ד, 'רשע' הגלגוליים', עמ' סמ"ג.
- 3 ראו עקרויים, 'וירש' תרנ"ג, הקדמה מוהר"י על שער ההקדמות עמ' 8-10. בתדעתו של האריי נובעות הסובבים אותו נתפשו כבירי מכוססטים על גילי אלהי. עיסוקו בהתבדרות, בייחודים, בקוביא בוהר ובפסידות קברי צדיקים היה מכוון להשגת השראה חזונית, ותורתו נתפשה כבטיי אקסטיא לחזיון מיסטי שריה עז לו בעיני רוחו.

את מותו של האדם למדרגה נצחית ואינוסופית, להפוך את נשמתו לכת אלמות ולשלב את קיומו במכלול התלהלים האלוהיים. מחד גיסא, ולמשיך ולהריר, כפיכיל, את האלוהות מערטילאית המופשטת לממד, אשר בו היא נתפשת כדמות ההווה האנושית, מצטיירת כמושגי הפריין שלה, ומזאת באור מיחי כוחם של כייסיים השאולים מן הניסיון האנושי של חיים ומות, מאידך גיסא.

סדרות התאונגיה השמלמית וסחרי האוטוג'וניס האלהי מתפישים בפריטי פריים על-פי סודות ההיצוות האנושית ומתוארים כלשונה. לאמור, סחרי האצילות, התהוות הספירות והולדת הפרצופים מוכבלים לפלאי הייחוד, העיבור, ההריון, הלידה והגדילה האנושיים, ומתוארים בתנתיים.¹⁰ האגשתה של מחזוריות ההיצו-רות הקוסמית בצלמה וכדמותה של מחזוריות הפריין האנושית היא האגשתה של האל הטרואנסצנדנטי, היוצר, בורא ויוולד את הכתינות השונות של ההווה השמלמית כדמות 'אדם קדמון' וכדמות 'פרצופים', שהם, למעשה, מבנים אנתרופומורפיים בעלי חרי"ג אי-כריס, המעצבים כדמות אדם שלם ומחייסטים זה לזה הן כנוף ונשמה והן כוכר ונקבה. בתודעתו של האר"י נתמנהגה ללא הפרד ההווה המסאפסית של הכריאה הקוסמית עם התגלמותה החינונית אליו כדמות אדם דרפני, נולד, מוליד ויוולד.

המעבר מן האינוטיפישו והכחלת מוכותן אל הסופי, אשר ישריכו 'קצבה גבול תחום ומידה', מצטייר כחווני של האר"י כדמות אדם שמלמי אדיר ממדים, שטובע את תותמו על כל ההווה ומקנה לה צביון אנתרופומורפי מוכהק:

וגם היה בהם כחינה אחת והוא היותם יי ספירות כיושר דרך ג' קיום כמראה אדם בעל ראש וזרועות ושוקיים וגוף ורגליים... כי כל העולמות הם צורת אדם... ועל דרך זו בכל פרט ופרט ככל כחינותיהם, כל כחינה מהן נקרא אדם... והר"י כי כל העולמות יחד, וכן כל פרט מהם כפי עצמו נכרא מדמות האדם התחתון וה סוד 'עשה אדם בצלמנו כדמותנו'.¹¹

הצורה אשר בה מתגבשת ההווה כולה מראשיתה ועד תכליתה, היא צורה אנתרופי מורפית, והאדם התחתון אינו אלא כן דמותו של האדם הקדמון העליון. אולם קבלת האר"י אינה מתארת את הממשות האלוהית רק כאמצעות הדימוי הוויזואלי של האדם, אלא עיקר עניינה הוא כמחיקום הוויצרותה של האלהות כדפוסים ההוויצורת האנושית. תיאור אחד של מחזור החיים האלהי, שרבים כמחיקומו חוריים ונשנים לאורך 'עץ חיים', ידגים את המידת החפיפה בין התכנית האנושית לכיון כח דמותה השמלמית:

10 השוה שולם (לעיל, הערה 5) עמ' 271.
11 עץ חיים, עמ' 22: 'שפרי קדושה', חלק ג. שער ב. השוה יי וסוף שכול, דודש תפעה, שמחת בת, ירושלים 1926, דרוש ז-ת.

[51]

את הממשות השמלמית, או את הזיקה בין כחינותיה השונות של האלהות, צייר האר"י כדפוסים הניסיון האנושי של חיים ומות, זיווג וייחוד, עיבור הריון ולדה, תקנה צמיחה וגדילה, או כאמצעות מכלול פריי מחזורי-חיים של האדם, ואף קרא לממשות החינונית, שדאה בעיני רוחו כעולמות עליונים, כשם המאלף אדם קדמון לכל קדומים,⁶ בעוד שאה הממשות האנושית צייר האר"י מחדש כמסאפורות שמלמיות וכמושלים או כפיצויים ונצחיים. הוא קבע שהנשמות הן 'פרימות העולמות' וראה בעצמו השכלים או כפיצוי האלהות/ החודגת מתחומי הקיום הגשמי, את עיקר מהותו של האדם.⁷ זאת ועוד, הוא הפך את האדם כאמצעות תורת הגלגול, המתלצת את חייו של בן אנוש מטפוחים ומהגבלתם בזמן וכמוקם, בשעה שהיא כורכת אותם כתלהליכים חחיים ונשנים כאינוסופיות האלהות וכגלגולה הארציים בעבר וכפתיח.⁸ יתירה מזו, האר"י כחוננו לא רק הפקיע את נשמת האדם מידיו בני חלוף, אלא הפך את היוצרות והחל את המוות, את החורבן את הגלות על עולמות עליונים, בשעה שתואר את המהלך המכריע כהווה האלהית לכסרון ומוות. שהיי כתהליך כירור העולמות, העומד, כירוע, כמרכוח של הדינאמיקה הליריאנית, מתרחשת 'לחית המלכים', או 'שכירת הכלים', כלב לבנה של ההווה האלהית.⁹ את סמלחיים והמיות החל האר"י על עולם האלהות ולא רק על עולמו של האדם, אולם איז אלה שלבים סופיים או חד-פעמיים בעליונים וכמתחונים, אלא תלהליכים חחיים ונשנים. האלהות שבה ויוולדת את עצמה ומהימה את עצמה, וכמות אף האדם ממית ומחיי את עצמו בעיני רוחו. האדם משליך נפשו מנגד וממית עצמו על קידוש השם כפולית אפיים וכמסורת נפש ולמעשה מוליד עצמו מחדש כיוזוג וייחוד עם עולמות עליונים, שכו המיתה הארציית האקססאטית מוכילה ללידה רוחנית מיסיתית. האר"י ריקס משויר, שמתוכננת היה לפרוץ את גבולות הסופיות האנושית, להעלות

6 על אדם קדמון לכל קדומים, אשר הוא קודם לכל הנמצאים, ראה תיקוני זוהר, תיקון ס"ט, ק"ב, ב. רעיון עייניים, עמ' 25. עוד על כניו האלה בשם אדם, עייני לייבס, 'עיקים במולוספר הזוהר', חיבור לשם קבלת הזואר דוקטור לפילוסופיה של האינוכריסטה העברית, ירושלים תשל"ז, הערך 'אדם', עמ' 28-92.

7 על הנפש האלהית/ כחיותו של האר"י, ראה יי תשוב (לעיל, הערה 5), פרק ב-ג: 'עייני חיים וישאל, שפרי קדושה, חלק ג. שער א. עור אהה, תי"ל, שער הכוננות, ירושלים תש"ס"ב, עייני קראת שמע, דרוש ו. על מקורו האלוהי של הנשמות, ראה כי בוינג תפאת ומלכות נתון בשמה לישראל... וזוג תנ"ים להייה נשמה לחחונים', עץ חיים, שער הגלגלים, עמ' 20.

8 על תורת הגלגול הליריאנית, ראה יי ויסאל, שער הגלגולים, ירושלים תש"כ: 'עייני ג' שלום פרקי יסוד בהכנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ז, עמ' 337-349. על משמעותם של תורת הגלגול במאה השש-עשרות, ראה יי אליאור, 'זורת הגלגול בספר גיא ריא', מחקרים בקבלה, בעילוספיה יהודית ובסדרות המוסר וההנהגה מוגשמים לישעיהו תשוב, בעריכת יי דו"ר הקר, ירושלים תש"ג, עמ' 240-207.

9 על סימת המלכים/ רשפירת הכלים, עייני שולם (לעיל, הערה 5), עמ' 265-268: תשובי (לעיל, הערה 5), עמ' לא-לד.

[50]

7] הזיקה המטאפורית בין האל לאדם

המטאפורות האנושיות ביותר של ייחוד זיווג ועיבור, של זכריות ונקיבות ושל אבהות ואמהות. מאליפת היא העובדה, שדווקא הגשמי ביותר משמש לייצוגו העקיב של המופשט ביותר, לאמור, דווקא עולם האדם, על ממשותו הנגלית ועל ממשותו המסתרת, משמש לייצוג היבטים מכריעים בחייה של האלהות.

ר' חיים ויסאל מסכם בקצרה את מקומו של הסטרואיטיפ המיני הסכימאטי של הדימוי האנושי וסמליו המקובלים בהווה האלהות:

ארבע דרכים הם (א) זכר או נקבה (ב) דין או רחמים (ג) עליון או תחתון (ד) משפיע או מושפע. לעולם הזכר רחמים ועליון ומשפיע והנקבה דין ותחתון ומושפע, ולכן בעת הזוג הנקבה פניה כלפי מעלה שהיא אותה בסוד ההי"ו לקבל מן הזכר.¹⁵

הדרכים שואבים במידה רבה מן הסימבוליקה הזוהרית האנדרטורפית, אולם האר"י הרחיק לכת במידה ניכרת בהחלת פרטי המבנה האנושי ושלבי היוצרות, התפתחותו, גידולו, לידתו וזיווגו על האוטונומיס האלוהי. על פי השקפתו, השלמות האלהית היא פסעט מורכב של כוחות מנוגדים ושל מנגמות סותרות, המכוננות בניגודיותם את אחדות ההפכים האלהיים וקובעות את צביונה כהגלך. היסוד הנוכרי והיסוד הנקיב, המתארים כיסודות מטאמורפיים ודיאלקטיים, קרויים 'אור ישר' ו'אור חודר', 'הפשטות' ו'יסודות', 'ישר' ו'עיוגולים', 'רחמים' ו'דין'.¹⁶ צמד יסודות אלה מבטאים בהתאמה את הדו-כיוויות, היוצרת את השלמות הדיאלקטית – את הפרשה והשפיעה לעומת ההתכנסות וההיעלמות, את היחס שבין התפשטות לצמצום או את ההפשה של השפיעה הזכרית המתייגה של ההגבלה הנקיבת, המשמרת כל נקבל לחינויות הזכרית וצרה לה צורה. דומה שפרטים רבים בעולם הלוריאני מוארים באור אחר, כאשר מפענחים אותם כהיצג מופשט של הממשות האנושית וכקונטרסוקציה מטאפיסית של נפש היחיד ושל גופו, וכמה מן התבניות החינויות מסתברות לאור זיקתן למקצב החיים של האדם, או ליחסי הגומלין בין היסוד הזכרי ליסוד הנקיב כפשרם הלוריאני הדו-כיווני. המיתוס הלוריאני מצטייר כמקומות רבים כמיטו המספר על התהוות האלהות בדמות אדם.

והנה האור הנמשך דרך ירידה הוא אור ישר ורחמים ונקרא אור פנים, ואור החודר דרך עליו נקרא אור חודר ואור רדין. והנה ב' בחינות אליל נמצאים בכל ה' ספירות והענין שבהתפשט האור להאיר למטה... ולכן נקרא אור זה אור ישר... כי כן דרכו וישרו להאיר כמתחננים ומטבע החסד והרחמים הוא

15 עלת הממד, ירושלים תרס"ז, שער התפילה, א ע"ב.
16 ראד עזריים, הוכל א, שער א, דרש עגולים וישר, עמ' 22-24.

[53]

6] רחל אליאור

אחר כך היה תיקון זעיר ונוקב ותחילה היו בעיבור כמעט כינה ואח"כ בא זמן לידתם וירדו למטה לעולם הבריאה... וינקו משם זמן היניקה ואחר כך נתגדלו... ועלו למקום גה"י... וינקו משם מגן, אמצעים שלה שהיא מקום החזה... מבחוק כדרך שבגבהת האם את החינוק מביין ורכותיה ויונק מביין ורעותיה ובהינה זאת נקרא את אצלנו תמיד בחינת היניקה... כי יש ג' זמנים לזר"ז והם עיבור ויניקה ומחין דגדלות.¹²

במתחום הלוריאני האלהות נחשפת כהגלך דיאלקטי-דו-כיווני, והיא מצויה כלהתמצם טבעה כהגלך של התהוות והתאיינות. התפשטות והסתלקות, לידה ומיתה – תהליך המתואר, כאמור, בדפוסי מחזור החיים האנושי ובתבניות ההיווצרות של האדם. אולם לאמיתו של דבר, דפוסיס אלה חורגים מן התבנית הכיולוגית ומן הממד הקיומי ויונקים ממהותו הפנימית והעמוקה ביותר של האדם, מהווייתו המטאמורפית וממציאותו כישות סופית ואינפופית כאחת.

דרכיה הידעיים של דיוטימה כ'משטה' של אפלטון מיטיבים לכסא את משמעותה העמוקה של הממשות האנושית בהתהוותה ואת נתינתה ככפל הפנים של קיומו של האדם, אותו כפל פנים המצוי כמרכז המיתוס הלוריאני:

שכן התחברותם של גבר ואשה – הולדה היא, ואלוהי הוא הענין הזה, וכריה בת-מתות זה סוד האלהות השרוי בתוכה: ההיין והלדה... איך ארזי שואף אל היפה... אלא, להולדה ופרייה כיפה... ומשום מה ישאף אל הולדה משום שלכך-תמותה אין נצח ואין אלמות אלא מכותה של הולדה.¹³

את אחדות הנגודים, המתנה את ההולדה, את הנצחיות שבתהליכי הפריין ואת האלמות שבהולדת, החיל האר"י על ההווה האלוהית, שכן הוא ראה את הממשות האלהית כמתהווה כל העת בסוד ההתפשטות והסתלקות, השפע והצמצום, או כדמות היסוד הזכרי והיסוד הנקיב כהווייה אחת דרפנית. ציוויי של תהליך ההתהוות האלוהי, סמליו, דימויו וכיטוייו השונים, שיש בהם ביטוי להוויה אנדרוגינית, הנותנת ומקבלת פריין בעת וכעונה אחת, מעוצבים כבתניהם של יחסי ההיווצרות וההולדה האנושיים ועומדים כיויקה לאחדות הנגודים שבמויות הנוכר והנקבה, על מוחשותם הארצית והפשטותם השמיימת.¹⁴ האלהות הדרפנית, האנדרוגינית, שיש בה לעולם שני כוחות העומדים זה מול זה, הנותנים ומקבלים זה מזה ומשילמים זה את זה בדמות שפיעה וצמצום, משפיע ומושפע, דין ורחמים, נחשפת כממצות

12 עזריים, עמ' 165. כל אחד מן השלבים מתואר כפריטיפריטיס המקומים את הוגם האנושי בנתיב ובנפשי.
13 כובי אפלטון (תרגום יוסף ג' ל'ס), 'ירשלים ותל-אביב 1979, כרך שני, 'המשה', עמ' 134.
14 על משמעותה של ההווה האנדרוגינית באלהות כתיפות דתיות שונות, השווה M. Eliade, *Two and the One*, Chicago 1965, pp. 80-124

[52]

יכול להקמטים אלא מכוח זיקתו לקו המסקה, מקור ה'יש', בעוד שהקו אינו יכול לבוא לידי קיום מובחן ולהתגלות ללא ה'יש' המוגבל, העיגול.
 בתורה הלוריאנית לעולם נמצא שני יסודות השונים זה מזה במהותם, המתנים זה את זה כמיוזגם ושולפים זה לזה בפעולתם, שכן שניהם בניגודיותם וכמיוזגם מתנים את ההייווצרות המטאפיסית של האלוהות, הנחשבת כאחדות הפנים המתהווה כלי-העצם. השניות הוכרזת-נבטית, על הפשוטות הדורכיוויונית, היא היוצרת את ההוויה, שכן ממשות קיימת ועומדת מותנית הן ביציקת השפע האינסופי לתוך דפוסים מוגבלים ומצומצמים והן בגיליוויו המובחן של השפע הסמיו כאמצעות ההגב-לה, התחיתה, השיעור והצמצום.¹⁹
 ראה בחזונו את התהוותה של הממשות האלוהית בדפוסיה ההייווצרות הא'י'י, ולהפך, את ההייווצרות האנושית ראה כגילוי של התהוות האלוהית, שכן האלוהית רצף מהותי בין האדם הקדמון הקוסמי לבין האדם הארצי, שהרי כתפוסתו הכל הוא אדם:

והנה... יצאו י' ספירות אחרות כבחינת רוח דאדם קדמון הזה כבחינת יושר כמראה אדם בעל קומה וקופה כלול מרמ"ח אברים וצדק קומה ראש וזרועות וכפות ידים גוף ורגלים... והנה נבחר איך אדם קדמון הזה ממלא בעיגול ויושר שלו את כל מקום החלל והאוויר הפנוי שבחמור הא'י'י ככ"ל.²⁰

הרי מפורש היות י' ספירות כצורת אדם בעל רמ"ח אברים הנקרא כליים ובתוכם העצמות של האורות הנקרא נשמת אדם והכל כדמיון אדם המתחנן ויושר בו גוף ונשמה כך אדם העליון כלול מ'י ספירות שהם עצמות וכלים.²¹

עולם האצילות מצויר בדמות אדם קדמון, מחוואר כ'מראה אדם', כצורת אדם, כ'נשמת אדם', ונחש כמערכת של מבנים אנומורפומרפיים כעל הרי"ג איברים ומכלול פרטי דמות אדם, המכונים פרופים, פרופים אלה מלבישים זה את זה ומהווים נשמה זה לזה, מודווגים זה עם זה, מתערכים זה מזה, יולדים זה את זה ויוצרים דיפרנציאציה חדשה של כל הנאצלים, למולדים, יולדים ונולדים, למשפיעים ולמקבלים.²² כל שחל על האדם הארצי, אינו אלא גילוי של האדם השמממי על כל

19 ר'יים ויטאל שם ומזכיר לכל ארכי של חיים, שדחמים דין או אור מקור ואור פנימי – כמו אור ישר ואור חודר באלוהות – צריכים להתפתח על פני יסודי ונמכה מהו וכדמות הזיקה שבין נפש לגוף בעולמו של האדם מהו.

20 עץ חיים, היכל א, שער א, ענף ד, עמ' 26.

21 עץ חיים, היכל א, שער ב, ענף ג, עמ' 30.

22 דומה שיש מקום להשערה שהמפוצק בדבר גורלם של צאצאיהם הוודים בודדות שאחרי הגירוש מצד אבדן המקור להמשכיותו והעדר המחלת שבקיום האומה היהודית הנכרתה והחלה השפיעו בעקיפין

להיות מטיבים בעולם ונקראו אור של רחמים גם כן לסיכויי הנקרא אור זכר כי כן דרך הזכר להשפיע ולולחו שהיא הנקבה... אמנם כשאין התחננות ראויים האורות ממתלקים וחוזרין למעלה... ע"כ נקרא אור חיונית ונקרא אור האחר... ונקרא אור דין לסיכה זו ונקרא אור חוזר... ונקרא אור נקבה לכי סכות על דרך ה'יני' אל אם לפי שהוא כדרך טבע הנקבה שמקבלת ואינה משפעת.¹⁷

את הקוטביות הארוטית בין היסוד הוכרי לבין היסוד הנקבי, או את הזיקה בין השפיעה המתנה האינוסופית לבין המבנית הבורחת, הצדה צורה טופית, הפך הא'י'י בחזונו למתח דיאלקטי בין אור לשר לאור חוזר, בין יושר לעיגולים, בין התפשטות להסתלקות או בין רחמים לדין, שכן רחמים בין צמדי מושגים אלה הם יחסים מטאמורפיים: היסוד השופע האינסופי מצטמצם והופך למוגבל לצורך גילוי המוכר חוץ, בעוד שהיסוד המוגבל, השואב את חיותו מן היסוד האינסופי, מתהפך ושכ

למקורו, וחוזר ושכ ונושא עמו האצלה השפיעה חדשה וחוזר חלילה.
 מקצב זה הוא מקצב התשתית של הדיאלקטיקה הלוריאנית על שלביה השונים: בראשית המעבר מן האינסופי לסופי מתגשמת ההוויה השממית בדמות אדם קדמון באמצעות יושר'י' עיגולים, כאמצעות קו ועיגול, המייצגים את היחסים הדיאלקטיים שבין משפיע למקבל, בין מתנה למגלה, או בין שפיעה להמלכות, ובין חיות נעלמת לדיפרנציאציה נגלה. הם אף מייצגים את הסתירה שבין עקרון השפיעה, המאחז באינוסופיותו, לבין עקרון ההגבלה, המבחיין בגילוי. קו הישר'י' הוא היסוד המאחז, והעיגול'י' הוא בחינת הדיפרנציאציה. הקו הוא האצלה המתנה ונגלה. והעיגולים הם ההתגבשות המדורגות, ההולכות ולובשות צורה מוכנתה ונגלה. הקו הוא הפועל, והעיגולים הם הנפעלים, הקו הוא המתפשט מלמעלה למטה וממנו מתפשטים העיגולים זה בחוד זה.¹⁸ הקו והעיגול, כמו השפע והצמצום, הם הפשוט של היסוד הוכרי ושל היסוד הנקבי. הקו מייצג את כל מה שאינו ניתן לקיצוב לשיעור, למדה ולגבול, את העיקרון המתפשט חסר הגבולות, את השפע המתנה האינסופי, או את סודם הנסתר של החיים. לעומת זאת היסוד הנקבי מייצג את התחיתה ואת מתן השיעור, את קביעת המידה ואת מתן הצורה, את יצירת ההגבלה, המתנה כל כדראה, או את הצמצום, המתנה את היווי ההוויה המוכנתה, את יצירתה מן הכוח אל הפועל ואת גילוייה. שני היסודות שרויים כמתח קבוע וכיחסי גומלין מתמדיים, שכן הם מצויים ביחסי תגלית מוחלטת: ה'יש' המוכחן, העיגול, אינו

17 עץ חיים, היכל א, שער ג, פ"ז-פ"ח, עמ' 27, תשוה שם, עמ' 24-26.

18 ראה עץ חיים, היכל א, שער א, דרוש עיגולים וישר, עמ' 23-26. ראה עוד לעניין זה ר' ש"י' (לישל, הערה 5), עמ' 123-136. להשקפה שונה בעניין זה עיין מ' פסטר, עיגולים וישר לתולדותיה של

דיארה, ד' עמ' 18 (תשמ"ז), עמ' 59-68.

האדם סמוי מעיניו.²⁴ האל אינו רק קורא בעיניו במסורת המיסטית אלא חווה בפשו את תכניה, חוה את משמעותה השמיימת ורואה בעיני רוחו את המתמשות סמליה, ומכאן התוקף, הפירוש והנחיצות של דבריו. דומה שאה תהליך צמצום המשמעות שחל עם הפיכתה של מוחשות לסמל או של מוצג להיצג, מחזיר האל, כפיכול, לכון השני והפוך בתודעתו את הסמל לממשות חזיונית ואת ההיצג הסימבולי לחזיון חובק עולמות.

כאמור, אין זו סימבוליקה אלא ממשות חזיונית בעלת תוקף מכריע, הנגלית לו בעיני רוחו, אשר מכווה פרץ את הגבולות המקובלים בין עולמות עליונים לחמוניים ושינה את משמעותם. עוצמתה של המחשבה הליראית נובעת במדה לא מכוסלת מהצומת להפוך את היוצרות ולצייר את האל בצלמו של האדם ככפוף למחזור מיתי של חיים ומות, ולצייר את האדם בצלמו של האל, כמי שאין קיומו מותנה בגבולות הזמן והמקום, כנצח וככך-אלמות. האל הציב את שני העולמות במשך אחד של התהוות הולכת ונמשכת ושל כלליה המתחלפת בנצח בתהליכים חוזרים ונישנים לאין קץ, בשעה שהחיל את גיסיון והמיות על עולם האלהות והעניק את הנחיצות ואת האינסופיות לעולם האדם.

בחזיוניו, וכל שנחפש באדם הקדמון השמימי וכפוצופים, אינו אלא כן דמותו של האדם הארצי. האלהות היא פרוטוטיפי לאנושי והאנושי על כל בחזיוניו הוא גילוי של האוטונוג'וּס האלהי, שכן האל לא ראה בדברים אלה סמלים או הפשטות סימבוליות, אלא ממשויות חזיוניות חיות ומבניות מורכבות רצופות ואינסופיות, המקשרות בין האדם השמימי לבין צלמו הארצי. האל בחזונו הפקיע את חדר-משמיעוה של התפשה הרווחת של המציאות, וראה את אינסופיותה כשעה שתאר את האלהות כשלמות אורגאנית שנוצרה בדמותה של המציאות האנושית והעמיד את הרצף הארכיטיפי בין אדם קדמון השמימי שנברא בחזונו בצלמו של האדם לבין האדם הארצי שנברא כצלם אלהים.

דומה, שיש לשוב ולהטעים את מקורה החזיוני של הקבלה הליראית ולחלץ את הבנתה של תורת האל מסד המסלול ומשרירות הפיענות הסימבולי, שהרי האל אינו מדבר כלל וכלל כסמלים אלא מתאר באופן בלתי אמצעי את ההוויות השמיימות המצוצבות בתבניות אנושיות, שנגלן לו בחזונו.²⁵ הקבלה הליראית דנה בתהליכים ובישלים הטבועים בחותם אנתרופומורפי מובהק, המכוננים בהצטרפותיהם השונות את המציאות העליונה, והיא מרחיבה את הידבר על ישויות ודרגות, היווצריות והתגשבות שונות, המצוירות כדמות עולמו של האדם פלשרר הפנימי ועל גיליון החיצוניים. תהליכים והתגשבות אלה המתחללים בעולם השמימי, נפרשים בכל יצירותם ומורכבותם לעיני רוחו של החוה, המתאר את אשר נגלה לו בפרטי פרטים כאזוני שומעיו. גם במקום שהאל מושפע מן המסורת האנתרופומורפית הזוהרית, אין הוא מצטט סמלים מופשטים, אלא, דומה, שהמל מוהוה לגביי כבואה להוויה נסתרת, והוא מתכוונן מבעדו. לאמור, הוא שוב ומתקד מדש את הסמל המיסטי ומשיכו בעיני רוחו למקורו הראשוני ולממשותו החזיונית, וחוצה בעזרתו את הגבולות המקובלים בין האלהי לארצי, בין העבר להווה, בין נגלה לנסתר ובין ראייתו הפנימית המפענת את רציפות ההוויה לבין המציאות הנראית לעין שסוד

על חזיונו של האל בדבר פירוק החולדה, לידה וגדילה נמשכים והולכים כאלהות ובאדם. לאופיה ולמשמעותה העמוקה של החרדה להמשיך הקיום הפיסי של העם לאורכה של המאה השש עשרה, ראה י. הקר, 'אאור דריכאור' – עשבים בהוויים החברתית של יוצאי ספרד ופודרסוגל באימפריה העות'מאנית, תרבות ותכנה בתולדות ישראל בימי הביניים, קובץ מאמרים לזכרו של חיים הלל ברשדורף, ירושלים (מרכז זלמן שזר) תשמ"ט, עמ' 541-586.

23 לפיכך, רמתנו חשבת, עמ' 13: 'הסמל הוא ציגונו על צמח, או תהליך נעלם, שמצד עצמו לא בא לידי גילוי כלל ואינו הבורג התיבה הישירה, עור ראה שליטם לנעיל, העדה 5, עמ' 25-28, והשווה י. תשבי, משנת הזוהר, א, עמ' קמז-קמ"ב. לעניין ההבנה של ממשויות חזיוניות בלשון דתית, העולה במעלתה על זו הסימבולית, ראה R. May (ed.), *Symbolism in Religion and Literature*, New York 1960, pp. 96-97.

24 לידן במשמעותה של טענה זו ולהדגמתה, ראה י. ליבס, 'סימטו לעומת סמל כוונה ובקבלת האל', אשל באר שבע (ברופס).